

CULTURA CREȘTINĂ

revistă lunară

Redacția și Admini-
strația:
Blaj (Transilvania).

Abonamentul:
Pe an . . . 40 lei.
Pe șase luni. 20 lei.

Redactor responsabil:
Dr. Victor Macaveiu
BLAJ.

Pro domo

— La încheiere de an —

„Cultura Creștină” încheie, cu acest număr, încă un an de existență. — Incepând să apară în anul 1911, în decursul marelui războiu a trebuit și ea să cumuleze doi ani într'un volum și așa, astăzi, la 31 Decembrie 1921, ea încheie volumul al X-lea.

Nu țin să repet fraza banală: dacă nu ar exista „Cultura Creștină”, ea ar trebui începută cu ziua de mâine — ca o revistă a profeției, și bisericii unite, ca o reprezentantă genuină a concepției de viață creștină...

Vreme de 10 ani, ea a servit aceste două idealuri. A fost citită de profeția noastră și de mulți intelectuali laici. Pe cei dintâi i-a întărit în credință și în răbdare, i-a îndemnat și îndrumat mereu spre o viață vrednică de darul ce li-s'a hărăzit și de misiunea ce li-s'a încredințat. Celor din urmă, le-a deschis nu arare-ori perspective noi și orizonturi de gândire, pe cari nu aveau de unde le cunoaște, de aiea!

În paginile ei s'au reoglindat de multeori și vederi individualiste, preocupății proprii și, de sigur, și temperamentul autorilor de articole, studii, însemnări, cronici etc. Sunt pagini războinice, precipitate — sunt pagini calme, serioase, demne! — Dar am credința, că fiecare din ceice au scris, și-a dat contribuție, în scrisul său, o parte din suflet: aceea ce avea mai bun în el, și mai curat. Fiecare a avut înaintea ochilor idealul revistei: cultura creștină, binele bisericii și al neamului nostru!

* * *

In vremuri de cumpănă — acuși vor fi doi ani — am preluat, la olaltă cu un credincios tovarăș, îngrijirea mai departe a acestei reviste. Am dus mai departe, absolut desinteresat, steagul, așa precum ne-au îngăduit puterile și împrejurările, și l-am dus încătrău am crezut, că trebuie dus.

Am întâmpinat în drum recunoașterea ostenelilor. Aprecieri calde ne-au venit dela cetitorii abonați și străini. Câțiva distinși colaboratori au ținut să ne ajute. Le mulțămim și îi rugăm, să o facă și pe viitor!

Ni-am auzit și critici: unele isvorite din dragoste și dor sincer de îndreptare — pentru cari de asemenea suntem recunoscători! — altele, dușmănoase, ori din gura celor ce toate le știu mai bine, decât cealaltă lume...

Fie Domnul lăudat pentru toate!

* * *

Revista va apare și pe viitor!

Problemele de cultură generală, interese de viață ale bisericii noastre, căreia dușmanii i-au jurat pierire, interesele de cultivare ale preoșimii, în special, vor îndemna poate și pe alții, ca să ajute la muncă.

Fiat... fiat...!

Dr. VICTOR MACAVEIU.

Pagini de filozofie.

Temeiul moralei creștine.

Elementele intrinsece ale lucrării omenești.

VI.

In articolul anterior am considerat elementele extrinsece ale lucrării omenești: scopul și legea. Am văzut în ce chip ele directivează activitatea lucrărilor noastre.

Pentru completarea studiului, ne rămâne să analizăm, la lumina învățăturei creștine, elementele intrinsece ale lucrării omenești, cari sunt: *binele și răul moral, și conștiința.*

Se naște în chip spontan întrebarea: care e motivul, pentru care legea prescrie unele lucruri, iar pe altele le oprește. Și apoi, că unele lucruri, de aceea sunt oare bune, pentru că sunt impuse de lege, ori de altă parte, de aceea sunt rele, pentru că sunt oprite de ea? Bunătatea și răutatea morală e oare ceva relativ, ceva atârnat de la modul de gândire al legislatorului,

dela obiceiurile primite din partea membrilor societății și, astfel, supuse schimbărilor, dupăcum se perândează gustul și felul de a aprecia al oamenilor, ori, din contră, e ceva constant, imutabil, absolut și astfel cu totul independent de considerantele amintite? Întrebarea e, că oare există deosebire esențială între binele și răul moral, așa, ca aceste să formeze două concepte ireductibile, să stea față în față, ca două linii paralele, cari în veci nu se contopesc una în cealaltă?

Nu cercăm bunătatea ori răutatea lucrărilor împuse de legea pozitivă, divină ori omenească, ci aceea, impusă de legea *naturală*. E evident, că lucrările legilor pozitive își iau caracterul lor moral dela voința legislatorului, fiind în sine indiferente. Așa spre ex. să postești Miercurea, ori să străbați strădele orașului în automobil cu o anumită celeritate, nu sunt lucrări bune ori rele din *înșasă* natura zilei amintite, ori a *celerității* ca atare, ci *din dispozițiunea* legislatorului.

Poate-se afirma același lucru despre furt, minciună, omor, călcarea cuvântului dat, etc., că aceste sunt rele, *exclusiv* pentrucă le oprește Dumnezeu și legea omenească, ori doară sunt rele în *sine*, pentrucă *stau în contradicere cu înșasă firea și ordinea stabilită a lucrurilor*? Ar putea fi socotite faptele aceste ca virtuți de *totalitatea* oamenilor, s'ar putea vre-odată nivela, în decursul evoluării științelor omenești, deosebirea esențială ce se desprinde între ele?

După spusele lui Schleiermacher și Hartmann, rostul tuturor credințelor religioase este: de a explica existența și cauza răului și după putință a-l nimici! Existența binelui și a răului în lume au servit totdeauna de motiv pentru mulți, de a se ridica contra bunătății și înțelepciunii Creatorului și de a nega finalitatea creaturilor. Existența răului fizic și moral a condus pe mulți la ateism. Budha a mers până la negarea existenței zeilor și a fixat scopul omului: în nizuința constantă, de a se scăpa de relele lumii și ale vieții. Gnosticii și Manicheii au socotit, că numai așa se poate împăca credința într'un Dumnezeu bun, dacă se admite existența și a unui Dumnezeu rău, care să fie cauza tuturor neajunsurilor fizice și morale.

Pe Lotze chiar neputința de a explica natura și cauza răului l-a înduplecat, să denege orice valoare științifică credinței în Dumnezeu.¹⁾

¹⁾ Lotze, Mikrokosmos.

Paulsen a ajuns să afirme, că nici chiar viața internă a lui Dumnezeu nu-i lipsită de contraziceri, numai cât în El toate disonanțele se resoalvă în o perfectă armonie.¹⁾ Hartmann, fiind adept al monismului, atribuie răul direct lui Dumnezeu, spunând, că răul este un moment de tranziție necesar în ni-zuința continuă spre bine.

Concepțiunea modernă a răului din lume — ceea propusă de Hartmann — nu se poate concilia cu ideea, ce o avem despre Dumnezeu și nici cu conștiința morală. Consensul unanim al neamului omenesc ne învață, că păcatul și toate consecințele lui nimic nu dovedesc contra bunătății și înțelepciunii Ziditorului. Intru început Dumnezeu a dispus altcum lucrurile, dar *voința liberă* a omului a stricat ordinea stabilită de El.

Mintea sănătoasă ne spune, că Dumnezeu e o ființă sublimă, sfântă și dreaptă. Ne spune, că tot, ce-i conform cu ființa și voința lui, e bun, iar ceace se opune ființei și voinței lui, e rău. Toate popoarele au făcut și fac deosebire între bine și rău, deși în cazuri concrete singuratice pot greși, și de fapt au și greșit de multeori. Lucru de altcum ușor de explicat, fiindcă este vorba despre chestiuni, cari privesc foarte deaproape pasiunile omenești.

Filosofia tradițională creștină ne învață, că există lucrări, cari din *însași firea lor* — independent de orice dispoziție ori datină — sunt *bune* ori sunt *rele*. Ca să putem desfășura conceptul acesta fundamental al filosofiei creștine, vom urma avizul înțelept al sf. Toma de Aquino, care ne spune, că bunătatea ori răutatea *lucrărilor* trebuie considerată chiar în acelaș chip, precum socotim binele ori răul *lucrurilor*.²⁾

Explicare acceptabilă a binelui și a răului moral ori fizic nu se poate da, decât numai în cadrele unui sistem filosofic, care admite finalitatea creaturilor, adecă într'un sistem, care recunoaște, că fiecare zidire, ocupe ea orice grad în scara ontologică, își are scopul său bine determinat, spre care tinde în mod necesar ori liber, conform perfecțiunii firei sale. Creaturile apoi nu trebuie considerate separat și independent, ci în raport cu totalitatea, din care fac parte integrantă.

¹⁾ Paulsen, Einleitung.

²⁾ „De bono et malo in actionibus oportet loqui, sicut de bono et malo in rebus“ s. Th. 1 a) 2 ae) q. 18 a. 1.

Premiând noțiunile aceste, afirmăm, că în ordinea reală fizică fiecare lucru e bun, în măsura în care posedă existența. Așa, spre pildă, o plantă e mai bună, decât un mineral și un animal mai bun decât o plantă, pentru că posedă existență mai desăvârșită. Fiecare ființă creată își are *bunătatea sa*, chiar pentru că există, nu posedă însă bunătatea din toate punctele de vedere. Bunătatea lucrurilor consistă în nizuința lor, liberă ori necesară, spre un anumit scop.

Prin analogie cu bunătatea fizică zicem, că o acțiune e moralmente bună atunci, când tinde la atingerea scopului său, când e în conformitate cu spusele minții sănătoase, care nu e altceva, decât un reflex al Inteligenței divine. Motivul bunății lucrării omenești nu e utilitatea, ce rezultă din ea, pentru individ ori societate, ci conformitatea ei cu ordinul stabilit de legea eternă sădit în mintea noastră. De unde rezultă, că bunătatea creaturilor, fie în ordinii moral, fie în ordinii fizic, e mărginită și relativă, chiar din pricina, că au existență participată, din ființa, care există prin sine și dela sine. Și tocmai din motivul acesta urmează un alt adevăr fundamental al credinței creștine, anume, că e exclus, ca o creatură să fie scop ultim și e-și ori să-l afle în o altă creatură. Adevărul acesta evident s'a nizuit să-l răstoarne Nietzsche, prin teoria nebuloasă a „supraomului“.

Greutatea cea mai mare o întimpinăm în explicarea naturii și a cauzei răului. E fapt incontestabil, că ori considerăm partea fizică a vieții omenești, ori partea intelectuală și morală, aflăm în tot locul mizerie și durere. Cu deosebire e înspăimântătoare mizeria intelectuală și morală, ca să nu mai amintim de cea fizică. Și atunci, ne întreabă scepticii, gnosticii și pesimiștii moderni, ce-i cu finalitatea lucrurilor, ce-i cu binele care-i compete fiecărui lucru din însăși firea sa? ¹⁾

Isvorul principal al răului este abuzul libertății omului și deliberațiunile luate în contra scopului determinat, care servește atât spre binele trupului, cât și spre cel al sufletului. ²⁾ Imprejurarea apoi, că nu fiecare om suferă rele pentru vina sa și că mulți nevinovați au de îndurat neajunsuri, în învățătura creștină se explică prin faptul, că aceste îi pot și de fapt îi și servesc spre mântuire. ³⁾ Numai în cazul, când

¹⁾ Fichte, Die theistische Weltansicht und ihre Berechtigung 1873, 27.

²⁾ Leibnitz, Theodicee II.

³⁾ Blondel, L'action.

scopul omului nu ar ieși din cadrele vieții acesteia, ar avea mai mult drept de existență pesimimul, în fața optimismului estetic, logic și dinamic. Pentru aceea, însuș optimistul Leibnitz, socotind răul, „ca o parte a lumii celei mai bune“, recurge la viața viitoare, pentru a-i da o explicație. De altcunm despre lucrurile lui Dumnezeu trebuie să judecăm așa, cum a judecat Socrate pe Heraclit, zicând: lucrurile spuse de tine, pe cari le pricep, îmi plac, și cred, că mi-ar plăcea și celelalte, dacă aș reuși să le pricep.

Răul nu e o ființă *absolută*, ci e în mod esențial ceva *relativ*, adecă lipsa unui bine necesar la dezvoltarea firească a unei ființe. „Malum nihil aliud est, quam privatio ejus, quod quis natus est et debet habere“. ¹⁾ În înțelesul lui concret, răul presupune realitatea pozitivă a subiectului, căruia îi lipsește o anumită însușire, care conform firei sale l-ar face desăvârșit. Și chiar lipsa aceasta formează răul. Se poate asemăna răul moral ori fizic cu ignoranța în ordinul intelectual. Anume ignoranța este lipsa unei cunoștințe, pe care cineva trebuie s'o aibă. Studentul trebuie să știe lecția dată, dacă nu o știe, dacă-i lipsește cunoștința, se zice și este ignorant. Astfel ignoranța nu este ceva realitate pozitivă, ci lipsa realității, ce ar trebui s'o aibă. Tocmai așa e și cu răul. Un om orb e bun, întru cât trăiește și are celelalte organe și facultăți, dar e rău pentru el, întru cât nu are facultatea activă de a vedea, fiindcă conform firei sale ar trebui să și vadă. Lipsa acestei perfecțiuni, ce compete naturei omului, constituie așa zisul: rău fizic, care, precum rezultă din cele spuse, nu este ceva pozitiv, ci e o negațiune din însaș noțiunea sa.

Pe nime nu l-a muncit atât de mult încercarea de a explica natura și originea răului, ca pe *sf. Augustin*. După penibile sbuciumări — descrise cu multă măiestrie și admirabilă sinceritate în cartea a VII-a a Confesiunilor sale — ajunge la convingerea, că răul nu-i zidirea lui Dumnezeu, și că nici nu este vre-o ființă materială ori spirituală, și așa statorește adevărul, că libertatea omului este cauza originală a răului moral, a păcatului.

După ce a părăsit secta Manicheilor, ajungând la convingerea, că Ființa supremă numai una poate fi și preperfectă, se întreabă: unde zace cuibul răului? De unde și pe ce

¹⁾ Contra Gent, lib. III. c. 7.

căi a ajuns între noi? Care-i este rădăcina? Care-i este sămânța? Ori doar nici nu există? Atunci de ce ne temem și ne ferim de el? ¹⁾ Intrebările aceste i-se înfățișau cu insistență înaintea minții și se temea să nu moară, înainte de a afla adevărul. ²⁾ Cu privire la răul fizic a ajuns în sfârșit la convingerea, că acela se vedește totdeauna în ceva ființă bună și că ființa absolut bună nu poate fi supusă stricăciunii. ³⁾ Cercând să afle ce este răul moral sau păcatul, a ajuns la concluzia, că nu este un lucru de sine stătător, ci este depărtarea rușinoasă a voinței omenești dela Binele suprem, este nesocotința și lăpădarea interesului propriu bine priceput. ⁴⁾ Iar cauza ultimă a răului moral o află în libertatea omului, care în lucrările sale nesocotește norma propusă de Dumnezeu prin mintea noastră.

Tot aceasta explicație o dă răului moral și *sf. Thoma*: „In his quae reguntur per voluntatem — adecă în lucrările omenești — regula proxima est ratio humana, regula autem suprema est lex aeterna. Quandocumque ergo actus hominis procedit in finem, secundum ordinem rationis et legis aeternae, tunc actus est rectus, quando autem ab hac rectitudine obliquatur, tunc dicitur peccatum“ ⁵⁾

Din cele spuse urmează, că nu omul determină binele ori răul moral, ci el numai îl descopere cu mintea sa, că pe ceva deja existent. Mintea omului nu-i autonomă, ci este supusă Luminei fără de sfârșit. Faptul, că anumite lucrări toți oamenii le socotesc de bune ori de rele, se datorește împrejurării, că ei sunt conduși de una și aceeași rațiune și că au recunoscut legile ei esențiale,

Prin urmare e lipsită de temeiul acuza ridicată contra bisericii lui Hristos, că susține și acum, în lumina veacului al XX-lea, ideologia învechită, metafizică, despre binele și răul

¹⁾ „Ubi ergo malum, et unde, et qua huc irrepsit? Quae radix eius? et quod semen eius? An omnino non est. Cur ergo timemus et cavemus quod non est“. D. Aur. Aug. Confessionum I. VII. c. V.

²⁾ „Talia volvebam pectore misero, ingravidato curis mordacissimis de timore mortis et non inventa veritate“. Ibid.).

³⁾ Loc. cit. c. XII.

⁴⁾ „Et quaesivi quid esset Iniquitas, et non inveni substantiam; sed a summa substantia, a te Deo, detortae in infima voluntatis perversitatem, proiicientis intima sua, et turmescentis foras“ Soc. cit. c. XVI.

⁵⁾ S. Th. 1 a) 2 ae, qu. 21, a. 1; qu. 19, a. 4.

moral. Concepția bisericii rezultă din considerarea temeinică a firii lucrurilor și de aceea ea este eternă și nestrămutată, ca și înșasi natura lucrurilor. Și aceasta cu atât mai vârtos, că a fost propovăduită și întărită și de Isus, vestitorul adevărului veșnic.

Principiile filosofiei creștine, privitor la cauza răului fizic și a răului moral, se pot resuma, după învățătura sf. Augustin, în următoarele:

Provedința divină privește în primul rând ordinea, binele universal. Drept aceea nu dovedește nimic în contra lui Dumnezeu existența răului *fizic* particular, de oarece acela încă concurge la ordinea universală.¹⁾

Cauza unică și exclusivă a răului *moral* este slăbiciunea liberului arbitru a omului, pentru care Dumnezeu nu e nici direct, nici indirect, responsabil. Că Dumnezeu nu voește răul moral e vădit, din faptul, că-l oprește neconținut, prin legi pozitive și prin glasul conștiinței noastre. Din împrejurarea, că Dumnezeu *permite* răul moral, nu avem drept să-l facem nici *indirect* responsabil. Motivul e, pentru că libertatea, cu toate defectele ei, este nespus mai prețioasă, decât fatalitatea.²⁾

De altcum chiar faptul, că omul nu poate cuprinde *deplin* rostul ultim al răului — cu deosebire al celui moral —, dovedește lipsa puterii noastre intelectuale și necesitatea de a recurge la învățăturile religiei creștine, pentru a primi un răspuns liniștitor, cu privire la cunoașterea rostului activității și a vieții noastre pe pământ. Imprejurarea, că Creatorul face să rezulte ordinea universală și din relele particulare ce sunt în lume, ne îndeamnă, să recunoaștem înțelepciunea, bunătatea și, mai pe sus de toate, atotputernicia lui Dumnezeu. Din considerările aceste reiasă, că scopul sublim al omului înzestrat cu inteligență este, să ducă la isbândă activitatea rațiunii asupra lumii iraționale și să se ridice peste veleitățile, neînțelegerile și luptele josnice.

Al doilea element intrinsec, care directivează acțiunile omenești, este: *conștiința morală*. Conștiința morală e glasul lui Dumnezeu, care se manifestă prin judecata, ce o formăm despre acțiunile noastre. Dumnezeu nu s'a îndestulit cu aceea, că a provăzut mintea noastră cu idei generale și vage de-

¹⁾ S. Aug. Contra epistolam Manichaei, quam vocant fundamenti, c. 41.

²⁾ Sf. Aug. Acta contra Fortunatum. Disputatio primae diei, n. 15.

spre binele și răul moral, ci ne-a înzestrat inteligența și cu putința, de a stabili în caz *concret* valoarea morală a acțiunii noastre, prin glasul tainic al conștiinții. Dând ascultare glasului conștiinții, noi, în acelaș timp, împlinim voia lui Dumnezeu și urmăm deopotrivă și convingerea noastră cea mai intimă. Conștiința este în noi, dar *nu dela noi*, pentru că ea nu ne obligă cu dela sine putere, ci întru cât e reflexul voinții supreme a lui Dumnezeu. Dacă, independent de orice cauză externă, noi am propune norma activității noastre, tot noi am putea-o și schimba după bunul nostru plac, ceea ce vedem însă, că e imposibil. Rolul conștiinții și importanța ei deosebită residă în faptul, că ea ne vorbește și ne avertisează *înainte* de săvârșirea cutărei lucrări și astfel ne face capabili, de a împlini fapte bune morale, apte de a ne conduce la scopul nostru ultim. Greșala filosofiei moderne stă precis în aceea, că ea atribue rol conștiinții numai *după împlinirea* actului și, și aici, numai prin *muștrare*, ca și când făuritorii acestei filosofii nu ar fi simțit nici odată liniștea și pacea ce însoțesc fapta bună. Conștiința fiind judecătorul nostru imparțial, putem și trebuie să fim totdeauna liniștiți și mulțumiți cu verdictul ei. Prin darul acesta a lui Dumnezeu fiecare are posibilitatea, de a progresa în calea virtuților, fiecăruia îi stă la îndemână norma sigură și infalibilă a perfecționării morale. Prin educarea sistematică și înțeleaptă a conștiinței se formează *adevăratele caractere*, ale oamenilor, cari îndestuliți cu soarta lor, ușurează și vieța altora și inspiră tuturor, pe unde trec, încredere și dor de muncă și vieță. Numai oamenii, cari au ca deviză: *nimic în contra conștiinții*, sunt în stare să aducă primenirea vieții sociale înspre bine. Din oamenii aceștia s'au recrutat nenumărații martiri ai religiunii, ai științei și ai libertății-politice.

Conștiința nu este o facultate deosebită de inteligența noastră, ci este puterea acesteia, de a judecă bunătatea ori răutatea unei lucrări concrete. Conștiința este judecata practică imediată a unei anumite lucrări. Conștiința morală, în înțelesul propriu considerată, se deosebește de așa zisa *synteresis* a celor vechi, cari consistă *exclusiv* în cunoașterea principiilor fundamentale ale moralei. De unde urmează, că dacă afirm, așa numai în general, că furtul e lucru oprit, nu împlinesc o judecată a conștiinței. Când însă, în virtutea acestui principiu, zic: ceea ce am făcut ori voesc să fac e oprit, pen-

trucă-i furt, atunci se manifestă glasul conștiinței, atunci rostesc judecata infalibilă a conștiinței.

Știința și conștiința purced, de o potrivă, din acelaș isvor, totuș sunt esențial diferite. Știința se ocupă numai cu principiile abstracte, cari de multeori nu au nici o înrîurîntă aspra moralității acțiunilor și nici nu vin în chip necesar în contradicere cu pasiunile noastre josnice. De unde urmează, că cineva poate avea o pregătire foarte aleasă și o cunoștință de tot temeinică cu privire la ordinul moral, fără ca să aibă conștiință delicată. Chiar de aceea am spus, că synteresea nu se identifică cu conștiința morală, precum greșit susține Iodl.¹⁾

Greșesc și aceia, cari afirmă despre conștiință, că ar fi o activitate a *voinții* ori un *simț* moral. Bucuria, întristarea, durerea ori muștrarea, ce cad sub simțurile noastre, sunt urmări ale judecății conștiinței și nici decum nu formează însaș conștiința. Alții, cari separă cu totul conștiința de Dumnezeu, afirmă, că ar fi un *instinct* ori un *organ* (?) spiritual, prin care se manifestă dreptatea dumnezească. E evident, că aceste aserțiuni nu se pot susține, de oarece instinctul nu poate nici când greși, pe când conștiința, din punct de vedere obiectiv, nu numai că poate, dar de multeori chiar greșește. Instinctul, din însaș firea sa, fiind irațional, nu poate dubita, pe când — cine este atât de fericit, să nu cunoască chinurile ucigătoare, ce rezultă precis din esitarea conștiinței, privitor la cvalificarea bunătății ori răutății lucrării, ce voim să o săvârșim, ori chiar am și săvârșit-o?

În conștiință, în judecată practică a minții referitor la moralitatea singuraticelor noastre lucrări omenești, desprindem o întreită activitate și, conform acestei activități, conștiința e de trei feluri. Înainte de săvârșirea acțiunii, conștiința ne avertisează ce trebuie să facem, ori ce trebuie să încunjurăm. Aceasta se numește conștiința *antedentă*.

În decursul acțiunii ne spune, că facem bine ori rău: conștiința *concomitantă*. După săvârșirea acțiunii ne pedepsește cu muștrări, ori ne copleșește cu bucurie, dupăcum a fost moralitatea acțiunii.

Oficiul cel mai greu și, în acelaș timp, cel mai delicat îl are de împlinit conștiința în momentul începerii acțiunii. Con-

¹⁾ Iodl, Geschichte der Ethik, I, 73.

știința poate fi *dreaptă*, bună, ori *rea*. Poate fi *sigură* ori *greșită*, *dubie* ori *probabilă*. E bună atunci, când după puțința sa judecă în bună credință și cearcă adevărul cu intențiune curată. E rea atunci, când voluntar se lasă sedusă de pasiuni și de interesul propriu, nesocotind dreptătea și adevărul. E clar, că nu-i iertat nici când să lucrăm cu conștiință rea, chiar din motivul, că atunci nesocotim intenționat glasul lui Dumnezeu. Conștiința se zice și este sigură atunci, când exclude cu totul și cea mai mică teamă, că ar putea să greșească în judecarea moralității actului. Siguranța aceasta produce în minte un echilibru stabil, privitor la valoarea morală a lucrării. Conștiința sigură poate să fie *greșită*, adică să nu fie în consonanță cu dispoziția obiectivă a legii. Dacă greșeala aceasta e invincibilă, atunci e scuzabilă și cine o urmează lucrează în mod rațional! Omul e obligat să urmeze totdeauna și în toate împrejurările porunca conștiinței sigure și să încunjure tot ce ea oprește. Mai mult. Omul e obligat să urmeze totdeauna și porunca conștiinței sigure, dar greșite — greșită, în sensul explicat. Aici se naște întrebarea mult discutată între moraliști, că de unde are conștiința greșită putere obligatoare? Dificultatea residă în împrejurarea, că puterea obligatoare a conștiinții provine din faptul, că în caz concret aplică o anumită lege existentă. — Or în cazul conștiinței greșite, nu există adevărată lege. E adevărat, că în cazul conștiinții greșite de fapt nu există nici o lege particulară, dar există legea *universală* de ordin superior, care ne prescrie în mod inexorabil, să urmăm glasul conștiinții, întrucât ne stă în puțință. Iar în cazul dat, conștiința după spusele minții, fiind sigură în judecata sa subiectivă, ne obligă să-i urmăm porunca. Totuș, din faptul acesta, nu-i iertat să deducem, că Dumnezeu ne obligă prin glasul conștiinții să comitem faptă păcătoasă. Pentru că moralitatea acțiunii nu se socotește după valoarea ei obiectivă, ci după aceea *formală*, adică după modul de pricepere subiectiv, după atitudinea voinții. Iar în cazul conștiinții în chip invincibil greșite, individul subiectiv este absolut sigur, că împlinind fapta, face voia lui Dumnezeu; astfel el așa-i dispus, încât, dacă ar ști, că fapta e contrară voinții divine, s'ar reținea dela săvârșirea ei.

Pentru a evita și păcatul material, se impune omului datorința, de a-și câștiga prin sirguintă continuă o cunoștință

cât se poate de amănunțită și precisă, despre dispozițiile pozitive ale legii divine și bisericești.¹⁾

După săvârșirea faptei conștiința pășește în calitate de judecător, muștrându-ne ori laudându-ne, făcându-ne vrednici de pedeapsă ori de răsplată, dupăcum lucrarea a fost în discordanță ori în conformitate cu spusele minții sănătoase, sădite în noi de însuș Dumnezeu.²⁾

Din cele spuse urmează, că aceia, cari dețin dreptul instrucțiunii popoarelor, au datorință mare, să cultive conștiința după prescripțiile legii moralei creștine. Precum în ordinul fizic mișcarea cea mai neînsemnată a atomului își are influința asupra tuturor atomilor din univers, chiar așa și în ordinul moral, în vârtutea legii solidarității universale. Nu există nici o acțiune, fie bună, fie rea, — cu deosebire, dacă e des repetată — ca să nu contribuie la binele ori răul totalității, să nu contribuie la cinstea ori necinstea, la pacea ori învrăjbirea, la bunăstarea ori dezastrul, la ordinea ori disordinea familiei, a patriei, a întregii societăți. Până și acțiunile cele mai intime și mai puțin aparente, prin faptul, că contribuie la perfecțiunea individului, în mod indirect ajută desăvârșirea totalității.

Din studiul nostru mai urmează, că adevărata viață morală vrednică de om nu se poate închipui fără libertate și fără datorință. Datorința cuprinde în însăș noțiunea sa raportul de dependență față de Dumnezeu și asigură deopotrivă sancțiunile eterne. Înzădar s'a încercat să se substitue morala creștină cu o morală independentă de orice idee metafizică, spre ex. cu morala *solidarității*, expusă cu multă vervă de către Secrétan și Marion.³⁾ Înzădar s'au încercat Tolstoi — prin romanele sale, cu deosebire „Invierea“ — și Paul Desjardins, prin meditațiunile sale poetice, să substitue morala creștină cu morala *milei* și a *simpatiei*. Și în sfârșit înzădar a încercat Guyau⁴⁾ să substitue elementul esențial al moralei creștine: datorința,

¹⁾ Chestiunea referitor la puterea obligatoare a conștiinții sigure, dar greșite, o tratează din toate punctele de vedere, foarte minuțios, Balle-rini, Opus theol. mor. t. tract. 2, n. 14.

²⁾ „Conscientia est sicut praeco Dei et nuntius et quod dicit, non mandat ex se, sed mandat quasi ex Deo, sicut praeco nicum divulgat edictum regis, et hinc est quod conscientia habet virtutem ligandi“. Sf. Bonaventura, 2 dist. 39, a. 1. q. 1.

³⁾ Secrétan, Le principe de la morale; Marion, De la solidarité morale

⁴⁾ „Esquisse d'une morale sans obligation ni sanction“.

cu *interesul, onoarea și simpatia*, de oarece datorință în adevăr obligatoare și categorică nu se poate concepe fără de Dumnezeu, care îi formează baza reală, fie ca legislator, fie ca judecător și supremul for de sancțiune. Afirmând, că Dumnezeu e baza datorinței morale, nu voim să zicem, că pentru a cunoaște *existența* datorinței e absolut necesar, să cunoști deja în mod respicat *existența* lui Dumnezeu. Hotărît, că așa ar pretinde ordinea logică, dar ordinea cunoștințelor noastre câștigate prin educațiune se deosebește mult de ordinea logică. Nici nu voim să spunem, că, pentru a te supune glasului datorinței, trebuie să ai intențiune formală, de a te supune orânduiei lui Dumnezeu, deși de *fapt*, aceste două concepte: a-ți face datorința și a te supune lui Dumnezeu, pot să fie inseparabile. Că Dumnezeu este baza datorinței morale înseamnă: că, după ce am cunoscut odată, direct și imediat, prin educarea conștiinței, existența legii datorinței, mintea, prin un simplu raționament, află cu ușurință, că aceasta lege presupune un Legislator suprem. Legislatorul e baza legii și dreptul lui, de a dispune, e baza datorinței noastre, de a ne supune.

Filosofia separată de religione nu-i capabilă să propună o doctrină morală, care să satisfacă necesitățile reale ale naturei omenești și cu atât mai puțin e capabilă, s'o facă să stăpânească, nu zic masele poporului, ci nici pătura cultă a societății. Veacurile cele mai strălucite în cultura antică greacă și romană au fost, din punct de vedere moral, cele mai corupte. Revoluțiunea franceză, voind să înalțe virtutea *exclusiv pe rațiune*, fără considerante de ordin religios, a condus la gradul ultim al decadenței morale.

Singur morala creștină a fost în stare să saneze corupția lumii antice, prin învățăturile blândului Isus. Ea singură proclamă fără șovăire cele mai grele datorințe ale vieții sociale, cum sunt: sfințenia și indisolubilitatea căsătoriei, iertarea vătămarilor, iubirea inamicilor, stîmna cinstei și a averii altuia, suferirea cu paciință a durerii, a sărăciei și a altor neajunsuri ale vieții.

Și acum, când mulți încearcă, să reconducă iară omenimea la morala păgână, remediu nu vom afla, decât la Acela, care a zis: celce vrea să vină după mine, să se lapede de sine, și să-și iee crucea sa, și să vină după mine, și iară: poruncă nouă vă dau vouă: să vă iubiți unul pe altul, precum v'am iubit Eu pe voi.

Dr. Augustin Tatar.

Graiul naturii.

Scrisoare unui priefin.

Te învâț *amice*, o metodă foarte ușoară, de a trage folos imens din preumblările tale prin grădina naturii, pe cari le afli, cum zici, plicticoase, și nu poți înțelege entuziasmul pentru lucruri așa de searbăde, sau în cazul cel mai bun indiferente. Ești preot și astfel cred, că voiu putea să te conving mai ușor, ce bine și salutar este, să nu te închizi ermetic în casă, între patru pereți, ci să respiri libertatea largă a firii, care te face să apreciezi cu adevărat libertatea și mai largă, libertatea imensă a fiilor lui Dumnezeu, în care stăpânește suverană numai legea și iubirea lui Dumnezeu, neîmpiedecată în mersul ei de — răutatea omenească.

* * *

De abia eșit din casă, caută prietine la atmosfera curată ca o fecioară, la cerul de cleștar — clopot imens ce se boltește deasupra capului tău — la soarele — mândrul Galbin Craiu — ce tronează în înălțimi, și ne trimite parecă lumină din *Lumina neapusă*. N'ai putea să nu te uiți la ele. Ele pătrund în eul tău prin toți porii trupului, prin fereștile și porțile largi ale simțurilor. Trăiești și viezi prin ele. Vei constata atunci, că te apasă cu putere de plumb ideea dumnezeirii. Te vei gândi fără să vrei, la cuvintele ps. 18: „*Ceriurile spun mărirea lui Dumnezeu și facerea mâinilor lui o vestește tăria*“. Această mărire și-o împărtășesc în graiul lor mut, dar variat și bogat, de cumva n'ar face-o oamenii, și-o împărtășesc, repet, pe toate gamele, în mod iresistibil, în tot pământul, până la marginile lumii, înseși zilele și nopțile ce se perândă în șirul veacurilor lungi: „*Ziua zilei spune cuvânt, și noaptea nopții vestește știință. nu sunt graiuri, nici cuvinte, ale cărora să nu se auză glasurile lor, în tot pământul a ieșit vestirea lor și la marginile lumii cuvintele lor*“ (ps. 18). Da! O vestește această idee mai ales mândrul soare, ce stăpânește lumea numai prin dragoste înfocată: „*În soare au pus lăcașul său și el ca un mire ce iese din cămara sa, bucura-se-va ca un urieș să alerge cale, din marginea ceriului ieșirea lui, și întimpinarea lui până la marginea ceriului, și nu este cine să se ascundă de căldura lui*“. (ps. 18).

Da! În acest Făt-frumos avem noi paserea măiastră cu trup de aur, aripi de fum și brâu de flacări albastre: care ne însuflețește, ne dă viață. Nu și-au închipuit cei vechi, că din focul sacru al zeilor a furat scânteia focului Prometeu?

Oprește-te uimit tot atunci înaintea *imenselor depărtări dela ceriu până la pământ*, în fața cărora ești mai puțin decât atom minuscul, și-ți va veni în minte, cu emoție, că totuș abisuri mai adânci, depărtări mai mari ca acestea, străbătut-a Domnul și umplutu-le-a, mânat de mila și dragostea sa nesfârșită: „*Că după înălțimea ceriului dela pământ au întărit Domnul mila sa spre ceice se tem de el. Pe cât sunt departe răsăriturile de apus, depărtat-au dela noi fărădelegile noastre*“ (ps. 102). Au nu-i infinită distanța între om și dumnezeirea batjocorită și vătămată de noi, care, totuș, ne-a iertat, scoborînd ceriurile?

Privirea sboare-ți după aceea la nourii frumoși, fanteame ușoare ce lunecă pe ceriu, gândul oprească-ți-se la boarea ce-ți mângăie fruntea, la căldura binefăcătoare ce exală prin toți porii pământului și trezește toate la viață, și te asigur, că și-se vor înfățișa numai decât, cu litere de foc, și cuvintele: „*Celce pui nourii suirea ta, celce umbli pe aripile vânturilor, celce faci îngerii tăi vânturile, și slugile tale para de foc*“ (ps. 103). Pentru că toate elementele și ființele toate viează și operează numai prin Cel ce dă tuturor suflarea vieții: „*Dându-le tu lor vor aduna, deschizând tu mâna ta, toate se vor umplea de bunătate, iar întorcându-ți tu fața ta, se vor turbura, lua-vei duhul lor și se vor sfârși și în țărina sa se vor întoarce. Trimite-vei Duhul tău și se vor zidi, și vei înoi fața pământului*“ (ps. 103).

Apoi privirile și-or aluneca în jur și te vei desfăta — ce-i mai natural? — în sborul paserilor sprintene, ce spintecă văzduhul ca săgeata, și te vei uita cu drag, cum părinții duc la cuiburi hrană puilor. Spontan îți vor veni în minte cuvintele ps. 83: „*Că paserea și-a aflat ei-și casă și turtureaua cuib ei-și, unde își va pune puii săi*“. Și-ți vei aduce aminte, că datorință strânsă ai, să cauți sălaș și tu, însă în biserică, la altariul Domnului, ca să poți mai apoi câștiga lăcașurile veșnice: „*Altarele tale Doamne al puterilor, împăratul meu și Dumnezeuul meu. Fericiți cari locuiesc în casa ta, în vecii vecilor te vor lăuda*“.

Sau este cumva seară și soarele a scăpătat de mult după orizont, scoborînd pe panta repede a ceriului în adâncul mării

albastre? Fără îndoială, că nu vei pregeta să-ți îndrepti ochii spre ceriul instelat. Oh! acei sori, pulbere de aur! Ei îți picură în suflet din adâncimea lor, prin ameșitorul nemărginit, fericitoarea pace a liniștei cerești. Cât sunt de frumoși, și totuși închide-și-vor și ei genele lungi de foc. Mii de veacuri lăsat-au în urmă, și mii de veacuri îi așteaptă. Și totuși, și peste ei fâlfâi-va aripile greoiul somn etern. Numai tu suflete menit ești, să trăiești veșnic. Te vei opri apoi, să admiri, fără îndoială, mai ales, luceafărul, ce schinteiază orbitor din cununa de raze ce-i încunună fruntea. S'ar putea ca, în clipe sfinte ca acestea, să nu-ți vină în minte cuvintele sublime ale psalmului 109: *Zis-au Domnul Domnului meu, șezi de-a dreapta mea, până ce voi pune pe vrășmașii tăi așternut picioarelor tale... Cu ține este începătura în ziua puterii tale, întru strălucirile sfinților tăi; din pântece mai înainte de luceafăr te-am născut. Juratu-s'au Domnul și nu-i va părea rău; tu ești preot în veac, după rânduiala lui Melchisedec*. Iată luceafărul, minunată floare de aur a ceriului, îți aduce aminte de celce este născut înainte de luceafăr, în sânul dumnezeirii, de răsăritul cel de sus, care venind în lume și jertfindu-se pentru noi, ne este: preot în veac, după rânduiala lui Melchisedec.

Te vei fi nimerind apoi, vre-odată, în timp de vară, urcând cu greu un perete de stâncă în mijlocul munților sălbatici, cu bobi grei de sudori ce-ți alunecă pe fruntea îngândurată. Ești singur, tu și sufletul tău, în pustia aceea, unde pasul răsună a gol și glasul tău deșteaptă ecouri sinistre. Piatră preatutindenea, și stânci goale uriașe jur împrejur. Ce privești apăsătoare de suflet, vei fi gândind. Dimpotrivă amice! Într'o clipă ca și aceasta, mi-aduc aminte, că m'am gândit la cuvintele: *„Piatra, care nu o au socotit ziditorii, aceasta s'a făcut în capul unghiului. Dela Domnul s'a făcut aceasta și este minunată întru ochii noștri”*. Trăinicia acestor stânci nebiruite de furtuni mi-a adus aminte, cum vezi, de Piatra-Hristos și de „Piatra” pe care Hristos și-a întemeiat biserica nebiruită de porțile Iadului. Intreg trecutul bisericii mi-l'a răscolit simpla vedere a uriașelor stânci pleșuve, ce nu sufer jugul omului.

Mai mult! Pornit odată pe fâgașul meditației, aceeaș privești mi-a sugerat în mod plastic, ideea eternității lui Dumnezeu. Privind mai cu luare aminte la stânci, am constatat lungi scrijelări, crepături în părății lor. Am văzut, că oricât de neclătite ar fi, fața lor e supusă la schimbări continue. Singur

stăpânul lumii este neschimbat: „*Întru început tu Doamne pământul l-ai întemeiat, și lucrurile mânilor tale sunt ceriurile. Acelea vor peri, iar tu vei rămânea, și toți ca o haină se vor învechi și ca un vestmânt vei înveli pe ei și se vor schimba, iar tu același ești, și anii tăi nu vor lipsi*“ (ps. 101). „*Mai înainte de ce s'au făcut munții și s'au zidit pământul și lumea, și din veac până în veac tu ești...* Anii noștri ca un paianjân s'au socotit, zilele anilor noștri întru dânsii șeptezeci de ani, iar de vor fi în puteri optzeci de ani, și ce este mai mult decât aceștia osteneală și durere“ (ps. 89). — Trăinicia păreților stâncoși, cari își au totuș un început și sfârșit, îmi călăuzește deci gândul la veșnicia lui Dumnezeu și la netrăinicia, la scurtimea de o clipă, a vieții mele omeneste.

Sau, în altă ordine de idei, fixitatea, imobilitatea (relativă) a acelorași masive de granit îmi reamintea tot atunci cuvintele ps. 124: „*Ceice nădăjduesc întru Domnul, ca muntele Sionului; nu se va clăti în veac, celce lăcuește în Ierusalim, munți împrejurul lui și Domnul împrejurul poporului său, de acum și până în veac*“. Ți-e greu, dragul meu să sălășluești astfel de gânduri în sufletul tău? Cum? Nu a experiat acest adevăr tocmai neamul nostru, care își pusese toată nădejdea numai în Domnul, și iată el nu s'a clătit în veac, căci Domnul stat-a împrejurul său de acum și până în veac? Nu este tocmai existența noastră bimilenară dovada cea mai clasică a acestor versuri de aur a psalmilor, ce ar trebui sculptate adânc în sufletul fiecărui din noi? Noi sâmnat-am cu lacrimi o mie de ani, mergând am mers și am plâns, aruncând semințele noastre. Și iată, acum, venind venit-am cu bucurie și ne-am luat mănunchiele noastre, de rod dulce și bogat.

În sfârșit, presupun că ajungi în vârful muntelui ce domină întreg ținutul. L-ai urcat, probabil, mănânat de dorul, să te uiți la un răsărit fermecător de soare. Ajuns la țintă te pui deci și admiri panorama fără păreche ce ți-se arată ochilor.

Câtă lumină și zimbet, câtă pace și liniște nu stăpânește pretutindeni! Ce armonie sfântă, exclami tu. Ce înfrățire între ceriu și pământ! Parcă ar exprima în mod plastic și natura, ca: „*Mila și adevărul s'au întimpinat, dreptatea și pacea s'au sărutat, adevărul din pământ a răsărit și dreptatea din ceriu a privit*“ (ps. 84) cum ne învață credința sfântă, — altfel ar putea fi oare atâta sălbătoare pretutindenea? Toată zarea e încinsă de vâlvătae. Nourii sunt zimțuiți cu chenare de aur.

Vârfurile munților sunt îmbrăcate în hlamidă grea de borangic fin, și râurile și pâraele sunt lacuri vii de lumină, ce sclipesc și strălucesc și schinteiază și emană feerie de raze: parcă ar fi ascunse în adâncurile lor castele tainice, clădite din diamante de foc. Comparând strălucirile, frumusețile acestea ideale cu lumea, pe care ai părăsit-o nu de mult, nu-ți vine oare un dor irezistibil după patria cerească, după Sionul ceresc? Nu-ți vine să plângi, ca oarecând Jidovii, cari la râul Vavilonului au șezut și au plâns, aducându-și aminte de Sion, și spânzurând în sălciiile de lângă râu organele lor, pentru ca să nu cânte din cântările Sionului, din cântarea Domnului, în pământ străin? Nu te-ai jurat și tu, ca dâșii odinioară: „De te voiu uita Ierusalime, uitată să fie dreapta mea, să se lipească limba mea de grumazul meu, de nu-mi voiu aduce aminte, de nu voiu pune înainte Ierusalimul, ca întru începutul veseliei mele?“ Și te mângâi numai cu greu, aducându-ți aminte, poate, mângâitoarele și dulcile cuvinte: „*Că ai înmulțit mila ta, Dumnezeule, și fii oamenilor în umbra aripilor tale vor nădăjdui. Sătura-se-vor din grăsimea căsii tale și cu izvorul desfătării tale vei adăpa pe dâșii. Că la tine este izvorul vieții; întru lumina ta voiu vedea lumina*“.

Nădejdea aceasta te susține! Iar după ce te-ai desfăcut din brațele atâtor frumuseți și-ți concentrezi mintea și mai mult, căutând cu atențiune în jur de tine, te mângâi mai tare, prinzi puteri noi, descoperind pretutindeni urmele dumnezeirii, urmele tatalui tău ceresc, pe care-l iubești așa de mult. Da! Le vezi în iarba ce smâltează coastele priporoase, în mușchii și lichenii stâncilor, în nouri, în picurii răcoritori de ploaie, în neaua, în negura, pe cari le zărești pâlcuri—pâlcuri prin cele dosuri, în micile sburătoare ce mișună și pe aci. Și-ți vine și ție să cânti în alăută: „*Celui ce îmbracă cerul cu nouri, celui ce gătește pământului ploaie, celui ce răsare în munți iarbă și pășune, spre slujba oamenilor, celui ce dă dobitoacelor hrană și puilor corbilor celor ce-l chiamă pe el*“ (ps. 146). „*Celui ce dă zăpada ca lâna... presară negura ca cenușa... pune ghiața ca pâinile și gerul, împotriva feții căruia cine va suferi? și care trimițându-și cuvântul, le topește pe ele, suflând Duhul său face să curgă ape*“ (ps. 147).

Da dragul meu! Aceasta ți-e mângâierea, că te știi aproape de acest Dumnezeu, în care ești, viezi și te miști.

„Unde mă voi duce dela Duhul tău, și dela fața ta unde voi fugi? De mă voi sui în ceriu, tu acolo ești, de mă voi pogori în în iad, de față ești. De voi lua aripile mele de dimineată și mă voi sălășlui la marginile mării, și acolo mâna ta mă va povățui, și mă va ținea dreapta ta“ (ps. 138).

Gând, ce-ți inspiră în aceeaș vreme și frică, și ți-e admoniție, să umbli pururea în fața Domnului.

De aceea, după ce ai scoborit muntele și te-ai îndrumat spre casă, îți propui să nu umbli în sfatul necredincioșilor să nu stai în calea păcătoșilor, și pe scaunul pierzătorilor să nu șezi, ci voia ta să fie în legea Domnului, și numai în legea lui să cugeți ziua și noaptea. Dorești să fii, ca și pomul, pe care l-ai văzut în drumul tău, sădit lângă izvoarele apelor, carele rodul său îl dă în vremea sa. Dorești, va să zică, să aduci Domnului rod în vremea sa, și frunza faptelor bune să nu-ți cadă nici odată și să sporești în toate ori câte faci. Da! Îți propui sus și tare, să te desparți cu desăvârșire de păcătoși, cari sunt ca praful înaintea feții vântului răscolit tocmai acum de o undă mai puternică de aer: „Nu așa necredincioșii, nu așa; ci ca praful ce-l spulberă vântul de pe fața pământului“ (ps. 34).

Și recreat deplin sufletește reîntri în casă, văzându-ți de ocupațiile multe și mărunte ale slujbei tale. — — — —

Ei! Îți place metoda mea, amicul meu? Cred, că nu poate exista o școală mai bună pentru suflet, decât contemplarea atentă a naturii. Toate în natură ascultă de Domnul și i-se supun lui. Numai omul, pe care l-a „micșorat mai puțin oarece decât îngerii, l-a încununat cu slavă și cinste, și l-a pus pe el peste lucrurile mâinilor sale, sub picioarele căruia toate le-a supus, oile și boii, toate. încă și dobitoacele câmpului, păsările ceriului și peștii mării, cele ce străbat cărările mărilor“, numai omul, zic, să nu devină mai bun și mai desăvârșit contemplând natura? El să fie singura notă discordantă?

Dr. ALEXANDRU NICOLESCU.

Pagini de istorie.

Episcopul Samoil Vulcanu și biserica neunită.

(II.)

III.

Afară de ajutoarele date, cunoscute din scrisorile lui M. Ni-coară, din alte documente, ce se află la noi, mai știm, că Vulcanu s'a folosit de trecerea și autoritatea ce o avea la curtea din Viena, ca să le fie Românilor neuniți din Arad spre ajutor, întru împlinirea dorinței lor de a dobândi, după moartea episcopului Avacumovici († 1 August 1815), un episcop de neamul lor.

Astfel este o petiție, lungă și bine documentată, făcută, se vede din partea lui Vulcanu, pe seama clerului și a poporului din dieceza Aradului.¹⁾ Motivele expuse în petiție sunt interesante și arată, la câte șicane și supărări erau supuși Românii din partea Sârbilor. Se provoacă și la exemplul din Ardeal, unde și neuniților li-s'a dat episcop de națiunea lor, iar uniții sunt mângăietoare pildă, despre educația, ce o dau episcopii lor naționali poporului și tinerimii. Acelaș lucru s'ar putea întâmpla și la neuniți, pe când sub păstorirea sârbească este cu neputință. Pe temeiul acestora, cer suplicanții, ca M. Sa să poruncească de pe atunci, ca în sinodul electoral sârbesc să nu se aleagă, după obicei, episcop sârbesc, pentru dieceza română a Aradului, și să se milostivească a permite clerului neunit din Ardeal, să candideze trei persoane, cari apoi prin înaltele dicasterii vor fi înaintate M. Sale, spre a fi denumit unul.

Afară de petiția aceasta se mai află conceptele mai multor scrisori și rugări înaintate de episcopul Vulcanu de-a dreptul Impăratului, arhiducelui moștenitor, arhiducilor Reiner și Iosif palatinul Ungariei, arhiducesei Maria Beatrice²⁾, arhie-

¹⁾ E scrisă frumos, gata de iscălit, dar e fără dat, care poate că ar fi fost lăsat să se pună după iscălire. Poate că este petiția, de care scrie I. Vulcanu în op. cit. p. 26. Pe dos e scris: Non est expedita. Se vede dar că a fost modificată ori schimbată cu alta. Cu toate acestea, este un document important al acelor vremi.

²⁾ Arhiducesa Maria Beatrice în anul 1810 refugiată dinaintea armatelor franceze, a petrecut în Oradea mare o jumătate de an și a avut locuință în reședința episcopului Vulcanu. Lakos L. Nagyvárad multja és jelenéből. 1904, p. 95.

piscolului din Viena, Sig. Hohenwart și cancelarului, contele Erdödy.

Scrisoarea către Impăratul este datată din 10 Iulie 1814, adevă înainte de vacanța scaunului episcopesc din Arad, iar celelalte s'au scris cu datul 26 Octomvrie 1815, adevă după moartea lui Avacumovici. Din toate scrisorile se vede, că suplica clerului și a poporului, despre care s'a vorbit mai sus, o a înaintat Vulcanu Impăratului în persoană în 10 Iulie 1814. Iar după moartea lui Avacumovici, trimite înaltelor personalități mai sus numite, suplica clerului și a poporului, scrisoarea cu care a însoțit înaintarea aceleia și copia unei noi scrisori, despre care zice, că s'a înaintat la Impăratul, după ce a auzit, că mai mulți candidați Sârbi ar fi fost propuși M. Sale, spre a fi numit unul dintre ei în scaunul vacant.

Din aceste se vede, cât era de neobosit acest bun arhieru, pentru ajutorarea fraților neuniți, pe atunci foarte asupriți de ierarhia sârbească.

Pentru zelul acesta apoi și-a atras nu numai ura episcopilor sârbești, cari se vede că, prin agenții lor, erau încunoștințați despre acțiunea Românilor, ci și a contelui Rhedey, comitele suprem pe acele vremi al județului Bihorului. Despre acesta scrie Vulcanu episcopului Bob din Blaj, în 10 Oct. 1817, că până în anul 1815 îi căuta prietinia, dar, după ce în acel an a umblat prin diecezele și mănăstirile sârbești din Banat și din părțile sudice ale Ungariei, s'a aprins de neîmpăcată ură împotriva sf. uniri și a națiunii române, care dorea să se separeze de Sârbi și să fie independentă. Fiind de alt fel de religiuinea reformată, și se zice, că ar fi fost împrumutat și cu bani din fondul național al Sârbilor, s'a mai supărat și pentru că, în contra propunerii făcută de Rhedey cancelarului, episcopul Vulcanu, la porunca M. Sale, i-a fost propus unele persoane (se înțelege române) pentru episcopia Aradului. Din aceste motive și din bănuiala, că și episcopul ar fi subscris niște jalbe ale autorităților comitatense în contra comitelui suprem, acesta, la rândul său, a acuzat pe funcționarii domeniului episcopesc din Beiuș, că agită în contra urbariului; iar urmarea a fost că, pentru anchetarea cazului, a fost trimis în calitate de comisar împărătesc un anumit Klobuszki, care timp de o lună de zile a și anchetat la fața locului, dar nimenia dintre locuitorii celor 72 de sate de pe teritoriul domi-

niului nu a ridicat nici o acuză în contra sa, cecece îi servește, zice episcopul, spre satisfacție și mângăiere.

IV.

După moartea episcopului neunit din Ardeal Gherasim Adamovici († 1796), scaunul episcopesc a rămas vacant până în anul 1810. În acel răstimp, nu mai puțin de 12 inși s'au adresat cu rugări la curtea din Viena, ca să fie numiți episcopi.¹⁾ Se vede că mitropolitul sârb din Carlovitz va fi intrigat și aci, ca și la Arad, ca să pună în scaunul episcopesc pe vre-un episcop sârbesc, ca astfel să-și poată susține puterea și influența asupra bisericii române neunite din Ardeal, după cum făcură și antecesorii săi în tot veacul al XVIII-lea. Dar uneltirile Sârbilor de astă dată nu au succes, căci clerului român neunit i-s'a dat voie, să-și aleagă episcop după dorința sa. Sinodul electoral s'a ținut în Turda la 19 Septembrie (1 Octombrie st. n.) și au fost candidați trei inși: Nicolae Huțovici cu 47 voturi, Vasile Moga cu 36 voturi și Nestor Ioanovici, egumenul mănăstirii din Karlovitz cu 17 voturi. Le-a succes totuși Sârbilor, să bage și aci pe omul lor, despre care am văzut mai sus, ce părere avea Moise Nicoară.

Luând episcopul Vulcanu cunoștință despre aceea candidare, poate chiar fiind rugat de Moga, în anul 1811 a cerut dela Împăratul²⁾, să numească pe acesta de episcop. Despre Huțovici zice, că este de tot neînvățat (qui nulla prorsus pollet litteratura), nu știe numai românește și, fiind neunit îndârjit, poate fi spre mare stricăciune unirii.

În contra lui Ioanovici scrie mai pe lung, în petiție separată, temându-se, se vede, că va fi numit, fiind sprijinit de patriarhul din Karlovitz, pentru că e mare dușman al unirii. Ca exemplu aduce un caz întâmplat în comunele Rogoz³⁾ și Presaca³⁾. Neuniții au acuzat pe episcopul unit din Oradea mare, I. Darabant, că ar fi silit pe locuitorii acelor două comune, prin mijloace neiertate, să treacă la unire. În urma acestei acuze cancelaria aulică a trimis la fața locului o comisie, ca

¹⁾ Dr. I. Lupaș: Istoria bis. a Românilor ardeleni, Sibiu 1918, p. 153. nota.

²⁾ Două concepte, unul fără dat, și alțul cu dt. 20 Octombrie 1811. Datul acesta e pus de altă mână și credem că e greșit, în loc de 1810. Arhivul diecezan, fasc. IV, Nr. 13 - 1811.

³⁾ Plasa Ceica. ⁴⁾ Plasa Beiuș.

să cerceteze cazul. Membrii comisiei au fost: Conte Iosif Eszterházy, consilier regesc, prepozitul latin din Oradea mare contele Gaietan Sauer, Petru Vidak episcopul Vârșeșului și Nestor Ioanovici. La anchetă, locuitorii au declarat, că nu prin promisiuni și volnicii au fost amăgiți ori siliți să se facă uniți, fără au fost atrași prin deasa predicare a cuvântului lui Dumnezeu, prin însuș episcopul făcută. (Uniți au și rămas până azi). Aceasta declarație a lor întru atâta l-a înfuriat pe N. Ioanovici, încât a zis că: *dacă voi sunteți creștini, atunci și Turcii sunt creștini!* — Frumoase vorbe, din gura unui călugăr, aspirant de vlădicie!

Față de astfel de candidați, Vulcanu recomandă pe Vasile Moga, despre care zice, că știe limba germană și maghiară. a absolvat filosofia la catolici, este om blând și e prietin cu catolicii, deci este nădejde că, dacă ar ajunge episcop, nu ar împiedeca înaintarea sf. uniri și, fiind om cult, și cultura clerului său ar înainta. Aceste prevederi ale lui Vulcanu s'au și adeverit, de aceea scriitorii neuniți îl și acuză de slăbiciune pe Moga. Aceasta îi privește pe dâșii, însă nime nu poate lua lui Vulcanu în nume de rău, că a dorit să aibă ca vecin nu un agent periculos al Sârbilor, cum ar fi fost Ioanovici. Luptele fratricide, provocate în veacul al XVIII-lea, de agenții Sârbilor, erau o pildă destul de dureroasă pentru marele român, care era episcopul Vulcanu, ca să-l îndemne a înlătura prilejul și repetarea lor. Iar patriotismul lui luminat, de care a dat dovadă puțin mai târziu, prin sprijinirea luptei arădanilor, credem că justifică și explică de ajuns stăruințele sale în favorul lui Moga.

Pentru sprijinul ce i-l'a dat Vulcanu, ca să ajungă episcop, Moga, nu numai că i-a fost pururea recunoscător, dar încredințat fiind despre bunătatea lui, nu a încetat a *recurge și mai târziu la sfaturile și ajutorul dânsului*, în multele năcazuri și neplăceri, ce le-a avut dela străini și dela ai săi. Dovadă despre aceasta ne sunt scrisorile, al căror resumat îl dăm în următoarele:

În 4 Ianuarie 1811, după numirea sa de episcop, Moga scrie lui Vulcanu, mulțămindu-i pentru sprijinul ce i-l'a dat, pentru care îi este prea îndatorat, și nu află cuvinte, ca să-i poată de ajuns mulțami. Însă știe, că altă răsplătire nu poate, decât ca să poarte slujba ce i-s'a încredințat spre slava lui Dumnezeu și binele neamului.

Alătură apoi, în copie, scrisoarea de felicitare (în limba latină, dt. 21 Oct. 1811) a cancelarului contele Samuil Teleky, care este de natură privată, iar după ce va primi înștiințare oficială, va pleca către Viena trecând prin Oradea: „spre a mă putea mângăia de prealuminata față Mării tale și sfânta dreaptă întru mulțămirea și închinaciune a ți-o săruta, spre dăruirea blagosloveniei fericite în drum“.

De notarul consistorului, Budai, (unit!) ar avea mare lipsă, pentru că el, Moga, cu învățătura și știința tocmai nu se poate lăuda, dar nu știe cum îl va putea dobândi, căci „slobozenia“, adică concedierea lui, atârnă dela tezaurarul Bethlen, care cu greu se va îndura de dânsul.

Din altă scrisoare, din 1 Martie 1811, a lui Moga, se vede, că Vulcanu i-a răspuns, dându-i sfatul, ca să meargă cât mai curând la Viena, luând cu sine și pe Budai. — Inșă pe acesta nu l-a lăsat crăiescul guvernului să meargă, ba l-a desmântat chiar, și de a face acel drum. Apoi trebuie să meargă pe la Karlovetz, pe unde e drumul mai scurt, poftind așa și punga, și porunca mitropolitului de acolo, care de sigur în urma șoaptelei răutăcioase ale dușmanilor săi, al căror număr nu era mic și unii erau tocmai „gri“, avea ceva prepus, că el nu ar fi cu căldură către religia ortodoxă. Impotriva acelor dușmani așteaptă el totdeauna părințasca povățuire a aceluia, care îi era mai mult ca părinte și fără de al cărui patrociniu nicidecum nu ar fi ajuns la treapta arhieriei. Remarcabile sunt aceste șire din scrisoare: „Dar și aceasta pricep, că nu atât mie ai vrut a prii, cât neamului nostru, a cărui fericire adânc la inimă îți stă, sânt învins (adecă convins), de unde și cunosc așa numai a-ți putea fi eu mulțămitor, când aș răspunde aceluia cuget sfânt și așteptării ce-i fi dat Înălțatului nostru Impărat de mine“.

Cu greu se pot afla mai frumoase cuvinte de recunoștință, decât acestea!

Dela acest an începând, nu mai aflăm scrisori dela episcopul Moga, până în anii 1827—28, măcar că credem, că și în acel răstimp și, și mai târziu, vor fi schimbat scrisori, însă cine știe pe unde se vor fi rătăcit, în desele mutări și scormoniri ale arhivului nostru.

În 27 Ianuarie 1827 Moga trimite lui Vulcanu copia petiției, prin care cere din nou dela Impăratul, să permită, ca salariul său de 4000 fl., sau dacă aceasta ar fi cu neputință,

cel puțin singhiliile îndatinat să i-se plătească în moneta convențională. Și, pentru a dobândi rezolvarea favorabilă a rugării, pusă în vedere de agentul său Fekete, cere și ajutorul lui Vulcanu: „milostivește-te Măria ta, prin câtă osteneală, din temeiu, din care dela început te-ai milostivit spre Smerenia mea, a pune un cuvânt bun“.

Prin scrisoarea din 15 Octomvrie 1827 Moga trimite lui Vulcanu în copie două scrisori de ale guvernului, una din 9 Aprilie 1827 Nr. 3082 și alta din 16 August 1827 Nr. 7581 și răspunsurile lui la acele scrisori, sau, mai bine zis, umilitoare porunci. Se vede, că episcopul Moga avea mulți dușmani, cari l-au acuzat la guvern cu feliurite abuzuri, în urma cărora acesta îi face aspre împutări și în termeni umilitori îi impune observarea îndrumărilor și a ordinațiunilor ce le-a primit.

Pentru aceste năcazuri pornite asupra lui, din partea celor ce își făgăduesc fericire din ruina lui, și caută izbândă asupra sa, cât și pentru alte neplăceri cari, ca și un „fatum rău“ își bat joc de dânsul, se plânge amar lui Vulcanu. Doi nepoți iubiți i-au murit într'un an, și cei mai mari: „în răspăr proțādăluiesc“ cu dânsul și nu li împlinesc nici o rugare. Dar ceea ce mai tare îl doare este, că cineva i-ar fi spus că: „Măria ta ai zis, că m'ai ajutat la viădicie și eu acuma stric Mării tale și îți fac rușine! Asta mă bagă chiar în pământ, socotesc că asta însămnează că eu nu m'am știut și nu mă știu purta după așteptarea Mării tale, unde ți-ai legat omenia pentru mine“.

Toate le-a făcut în cel mai bun gând și toate s'au sfetit pe dos! I se trag în tot anul șase mii de zloți din simbrie și toți strigă, că e trăgător! Aceste rele crede că îi vin dela Sași, pentru că a umblat să cumpere casă preste voia lor, s'a jeluit asupra alor șapte județe, pentru că au voit să ia dela biserica din Săliște vama cea de târg și a cerut din lada Sașilor bani pentru zidirea bisericei din Sebeș. Dușmanii lui de frunte, „auctorii pricinii“, crede că sunt: „Graf Lazar, consilier și instructorul lui dela școală, când învăța de odată, Pop Șamu, Alexandru Dozsa conzultorul și Vajda Laszló și protopopul din Sibiu, căruia nu i-am făcut ficiorul popă înaintea teologilor“. Pe aceștia se roagă a îi demoli, scriindu-le că nu e vinovat, dar să se informeze dela ei și să îi scrie, ce vină îi află, dar să îl și mângăie: „Mângăie Măria ta sufletul mieu cu

o slovă, nu poți crede ce mângâiere ar fi aciaia stării desperate, ce am eu plecatul și împilatul“.

Scrisoarea din 1 Decembrie 1827 o începe cu vorba latină: *Incidit în Scillam qui vult evitare* —, pentru că uniții îl acuză că e în contra unirei, măcar că nici odată în așa puțină vreme nu s'au unit atâtea sate și nu pricep că, de nu altă, proformă trebuie să zică și să facă ceva în potrivă. De altă parte, neuniții zic, că el e unit și vrea să se unească toți, pentru aceea trimite candidați de teologie la Beci (Viena) și dacă se întorc de acolo li pune profesori de teologie și protopopi, ca mai bine să poată sămăna cele învățate acolo. Alții zic, că vlădica e hoț, trăgător, mîncător, beutor, nu e ca Ioan (episcopul Ioan Bob, din Blaj) și, ascultând de Vulcanu, a introdus curs de morală și dogmă și cheltuiește banii sidoxiei cu alumnii din Viena etc. Preoții, cari numai Duminica merg la biserică, de fac slujba mehanicește, iar preste săptămână își văd de lucrul lor, își iau plata lor: „dela toată gazda pe an o ferdelă de grâu și scuteală nemeșească“, iar vlădicului i-se ia de rău, dacă pretinde dela neoconsacrați taxa singhliei în argint, ca ceialalți vlădici.

Pre lângă toate acestea necazuri, nu se învrednicește a dobândi dela „Măria Sa“ (Vulcanu) o slovă de mângâiere, după tânguirea sa de mai înainte, ceace îl face să li vină în minte cuvintele: *tempora dum fuerint nubila!* Pentru aceea bine ar face, dacă ar scrie consilierului Lorentz, sau alt cuiva: „să nu grăbească cu rușinarea vlădicului, prin care să rușinează toată ruda (sic!) rumânească“. Insuși nu poate umbla să se desvinovățească, lipsindu-i banii, deoarece, după alte necazuri, și un boier din țara rumânească l-a înșelat cu 2000 floreni, lăsându-i un epitafiu, pentru care în toată dieceza nu se află biserică potrivită și nici în Blaj, pentru că îi numai sat. S'ar nimeri la biserica din Orade, deci să încredințeze pre cineva din Blaj să-l vadă și să îi refereze, ca să îi trimită banii. Semnează: „obidat slugă Mării Tale“.

Lă aceste două scrisori îi răspunde Vulcanu în 7 Decembrie 1827¹⁾, asigurându-i, că s'a nevoit și dânsul, cât a putut, să-și dobândească cererile și a răspuns la toate, câte i-a scris. Este mahnit și dânsul, pentru că nu numai nu i-au fost împlinite cererile, dar mai trebuie încă și goane să su-

¹⁾ Conceptul în arhivul nostru.

feri și clevețe să auză, pentru câte străduiește pentru binele eparhiei.

„Iată ce au fost, și până astăzi este, moștenirea episcopilor românești: adevărată sărăcie, rău pentru bine, goane, hule, care toate nevinovați au trebuit să le sufere“. Să rabde dar și dânsul, până când timpul va strica „cetatea răutății“. Din partea sa, ori când va fi rugat să îi mijlocească ceva, cât va putea, va face. Epitafiul nu-l poate cumpăra, fiindcă tot ce are, a destinat (sfințit) pentru deschiderea unor școli (liceul din Beiuș).

Intr-o scrisoare mai lungă în limba latină, cu dt. 8 Februarie 1828, Moga încunoștințează pe Vulcanu, că salariul de 4000 fl. primit în valută vieneză (monetă de hârtie) nu îi este de ajuns, de aceea a cerut dela Impăratul, să îi permită a încasa taxele sidoxiale dela preoții neordonați în monetă convențională. Dar, după ce știe, că guvernul transilvan este contrar rugămintei sale, îl roagă, să scrie consilierului Lorentz ceva în favorul său.

Cu dt. 13 Octombrie 1828 îi recomandă de „socaci“ (bucătar) pe un nepot al său (numele nu îl spune), care a învățat măiestria (socăcia) în Sibiu la „comandir general“, și ar dori, să ajungă într'un loc bun, fiindcă în culina dânsului nu are ce lucra.

V.

Spre a se vedea, de câtă stimă și considerație se bucura episcopul Samuil Vulcanu și la bărbații de seamă de peste Carpați, lăsăm să grăiască următorul interesant document:

Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Domino *Vulcanu*
Episcop Magno Varadiensis.

Prea Sfințite!

Răspunsul Preasfinții Tale, dela 3 ale curgătoarei luni, cu care ai binevoit a mă cinști la plecată scrisoarea mea dela 7 ale trecutului Februarie, am primit cu multă bucurie, și mi s'a umplut sufletul de mulțumire, văzând că pentru acel scump *enkolpion patrioticesc*, de care eu aveam nemărginită dorire a-l vedea eșit la lumină, ai fost îngrijit Preasfinția ta, nu cu mai puțină râvnă, a-i înlesni publicarea prin tipar, ca să vadă întraceastă descriere, ca într'o oglindă, fieșcare rumân nobil a sa origină și înaltele fapte ale strămoșilor.¹⁾

¹⁾ Nu am putut afla, că despre ce carte fi vorba.

Sunt foarte mulțumitor Preasfinte Părinte generoaselor Preasfinții tale sentimenturi, pentru cărțile rumânești ce binevoști a dăruii. Pe aceste cărți le avem și noi pe toate, afară de două, întitulate „*Inceperea Istoriei Rumânești cu ajutorul lui Dumnezeu dela anul Domnului nostru Is. Hs. 1575, și Elementa Linguae Daco-Romane per G. Sinkay.*”

Pentru aceste două cărți voiu îngriji a afla ocazie și vom îndrăzni a ruga pe Prea sfinția ta, să ni se trimită, ca să le depunem în biblioteca națională, ce s'a întocmit acum în Kolegiul din traceastă Capitală, la care bibliotecă, între alte cărți, ce se adună în feluri de limbi, se culeg și toate cărțile rumânești, câte s'au tipărit până acum, precum și Manuscrisele naționale, câte se pot gasi.

Așteptăm cu mare bucurie eșirea din tipar a Istoriei lui Șinkai, și ca să o vedem mai curând săvârșită și citită de mai mulți rumâni, spre a lor lumina, dorim, să ajutăm și noi cu ceia ce vom putea. De aceia ne rugăm, să ni se trimită și noă vre un prospect de formatul cărții și prețul ei, ca să adunăm și p'aici câțva prenumăranti.

Sânt incredințat, că pentru asemenea carte mulți rumâni sânt doioși, și învrednicindu-se a o dobândi, vor fi foarte recunoscători Prea sfinții tale pentru simșitorul ajutor, ce bine ai voit a da, la a ei tipărire.

Cu acest prilej eu mă socotesc norocit, că am dobândit bucuria a afla în Prea-sfinția ta un zelos doritor de luminarea neamului, și cu tot respectul rămân al Prea-sfinții tale

fiu sufletesc și plecat slugă

București Martie 30 1836

ss. Mihail Ghica

Incheiere. Din cuprinsul acestui schimb de scrisori, a episcopului Samoil Vulcanu cu Moise Nicoară și cu episcopul Vasile Moga, se vede, de o parte, luminatul patriotism al celui dintâiu, care, lăsând la o parte orișice preocupăție de confesionalism, nu a pregetat a folosi marea sa trecere la Curtea împărătească din Viena, spre a ajuta și mângăia pe conaționalii săi, în luptele și năcazurile lor; iar de altă parte, este de mirat simșul de recunoștință și grațitudine al celorlalți doi, față de marele lor amic și binefăcător. Și din toate cuvintele și purtarea lor ne strălucește, ca o podoabă sufletească și ca o pildă foarte vrednică de uimat, armonia și dra-

gostea frățască, de care erau Insuflețiți și conduși, când era vorbă de binele obștesc al neamului.

Dar din aceea purtare nobilă și generoasă a celor din trecut, se vede mai lămurit și micimea de suflet, a acelor fețe bisericești și puțini mireni ortodoxi din zilele noastre, cari ajungând, prin fericita mutare a vremilor, să vadă, după vorba episcopului S. Vulcanu, „*stricată cetatea răutății*“, și să se afle dânșii în situație mai favorabilă, cu totul altfel procedează, decât acei înaintașii lor.

Dar — veni-va timpul, când istoria va judeca și pe cei de azi și îi va pune în paginile sale la locul, ce li-se cuvine.

Dr. IACOB RADU.

Insemnări.

O corespondență de gazetă, de acum 145 ani despre vlădica Grigore Maior. *Ephemerides vindobonenses*, No. XXVI, 27 Decembris 1776, p. 217 sub titlul *Hungaria*, are următorul „riport“ — corespondență:

„*Ex locis Transilvaniae finitimis. Cum de iis, qui in Transilvania proximis hisce annis cum Ecclesia se Catholica coniunxerunt, tam crebri ubique tamque varii sermones serantur, non iniucundum; aut ingratum plerisque fore existimamus, si nos, qui et propter locorum propinquitatem, quaecunque gesta sunt, certissimis nunciis cognovimus, et eorum saepe testes oculati fuimus, paucis eam rem enarrandam suscipiamus.*

„*Ex quo tempore Gregorius Maior apud Catholicum Valachorum populum, graecis ritibus addictum, summum ius obtinuit, sacer huius viri ardor identidem diversis in Valachiae tractibus non exiguum non unitorum Valachorum numerum ac integros etiam interdum pagos Ecclesiae Romanae reconciliavit. Verum exeunte demum anno preterito, ac toto hoc, qui nunc labitur, anno maximum operae suae fecit pretium.*

„*Anno proximo in tractu Albo- Karolinensi, qui Episcopo latinorum rituum Catholico paret, sacram expeditionem obeuntibus nonnullis e Clero graecorum rituum Catholico, ac eorum operam Episcopo etiam latinorum rituum adiuvente, 14 Paroeciae, 18 Sacerdotes, et incolarum plura millia exiguo unius mensis Octobris spatio se Ecclesiae reddiderunt.*

„Hoc porro anno Episcopus *Maior* finitimas nobis Transilvaniae partes ex Canonum praescripto inspexit. Ac primum quidem ad tractum *Tasnád* 16 Iulii pervenit, ad cuius oppidum *Szanto* cum ingens Sacerdotum ac populi tam cum Ecclesia Romanâ coniuncti, quam ab ea seiuncti vis confluxisset, Episcopus Valachico sermone fidei Catholicae veritatem certissimis argumentis demonstravit et firmisima quaeque ex adversariorum erroris defensione propugnacula penitus deiecit, eo successu, ut omnes oppidani cum suis Sacerdotibus intra tridui spatium ad Ecclesiae auctoritatem redirent. Horum exemplum illico oppida *Szanto* et *Csög*, ac reliqui cuncti huiusce tractus pagi secuti sunt. Adveniebant eodem tempore quam plurimi ex remotissimis Transilvaniae partibus non Catholicis graecorum rituum sacris addicti, qui vel illico Catholicam Religionem respexerunt, vel ut Episcopus ea quoque loca, ex quibus delegati erant, inviseret, enixis precibus orarunt. Is vero ex tractu *Tasnád* ad Comitatum Kraznensem transiit. Quae ibi, alisque in locis commodo Religionis egerit, quamprimum nobis comperta fuerint, perscribemus“.

(Com. de DI G. B. D. — Cluj).

— Să nu se mai găsească și continuarea? (x)

*

Curia pontificală — în știința românească. Profesorul de dreptul ginților la Universitatea din București, *Valerian Ursianu*, a publicat la 1904, în editura Alcalay, o carte din specialitatea sa, intitulată: „*Despre agenții diplomatice și consulari*“.

Pe paginile 15—22 autorul nostru se ocupă și cu situația Pontificelui Roman în cadrele dreptului internațional.

Următoarele spicuri credem că sunt interesante.

Iată ce spune, în chestiunea dreptului de ambasadă al Curiei Pontificale!

Chestiunea aceasta nu prezenta nici o dificultate, câtă vreme exista un stat pontifical. „Astăzi însă, după constituirea unității italiene, răspunsul nu poate fi tot așa de prompt și categoric, după cum era înainte de 1870, când pontificele roman era în același timp și un suveran secular“.

Față cu teoriile unor autori italieni, că exercitarea dreptului de ambasadă al Curiei Pontificale s'ar mai putea justifica astăzi numai pe urma deferenței guvernului italian, autorul nostru crede, că „nu numai din punctul de vedere istoric și tradițional, și abstracțiune făcând de imensele servicii pe cari

le-a adus și le va aduce omenirii în viitor biserica catolică¹⁾, dar chiar și din punctul de vedere al teoriei dreptului internațional modern se poate susține, că sf. Scaun poate să trimită și să primească ambasadori, nu numai dela Statele, ai căror supuși se consideră ca fii sufletești ai sfântului Părinte, dar și dela acele guverne, cari doresc să mențină bune și amicale relațiuni cu capul bisericii catolice²⁾.

Ca răspuns la o altă teză a cărții sale: dacă biserica catolică este o putere și capul ei un Suveran, și prin urmare susceptibil de relațiuni diplomatice, autorul nostru are un răspuns, de un palpitant creștinism.

El scrie:

„De sigur, că dela 1871 biserica catolică a încetat de a mai fi o putere politică și capul ei un Suveran temporal; a rămas însă o putere morală și religioasă, de care guvernele deosebitelor popoare — pentru cari religiunea este un mijloc puternic de perfecțiune și de progres — nu se pot dispensa, fără a lipsi dela datoria și misiunea lor. Dar se va zice: puterea spirituală a bisericii și în special a papilor este ea în adevăr o putere? Cine ar putea să o nege? Afară, bineînțeles, de acei preținși filosofi, cari nu văd în om, decât materie. Noi credem însă, că puterea morală și spirituală este cea mai excelentă și mai durabilă putere și fără care puterea politică n'ar fi, decât forță și violență, disordine și anarhie. Ce putere mai mare și mai reală voiți, decât aceea, care a învins cel mai puternic imperiu din lume și s'a impus regilor și domnilor pământului? Este ceva divin și providențial în instituirea bisericii creștine. Pe când multe regate și imperii au dispărut și altele în locul lor s'au ridicat, biserica creștină stă neclintită, ca un far de granit în mijocul valurilor, cari se rostogolesc imperiul său. Dacă biserica catolică a pierdut, sau, mai propriu vorbind, s'a curățit de profana și trecătoare putere

¹⁾ Aci autorul nostru citează următoarele șire (de interes deosebit, pentru cei, cari nu vreau să priceapă rolul pontificatului roman din veacul mediu!), puse în gura unui alt autor de drept internațional, autor, de sigur necatolic: Henry Wheaton, din a sa *Histoire des progrès du droit des gens etc.* (Leipzig 1865, Tom 1, p. 30): „La monarchie spirituelle des pontifs romains était fondée sur le besoin d'un pouvoir moral, pour tempérer les desordres grossiers de la société pendant le moyen-âge. On peut avec raison regarder l'influence immense de l'autorité papale a cette époque comme un bienfait pour l'humanité. Elle sauva l'Europe de la barbarie, et devint le seul refuge contre l'oppression féodale“.

lumească — care de sigur i-a făcut mai mult rău, decât bine — i-a rămas puterea cea mai prețioasă și mai durabilă, puterea morală și religioasă, carea a fost și trebuie să fie sorgintea divină a existenței sale, cătră care s'a întors și dela care nu trebuie să se depărteze, dacă voește să meargă pe calea glorioasă și mântuitoare indicată de divinul ei fundator: *Regnum neum non est de hoc mundo. Reddite quae sunt Caesaris Caesari, quae sunt Dei Deo*“.

La o altă întrebare: dacă suveranitatea statului se poate concilia cu independența și libertatea bisericii, după ce răspunde afirmativ, autorul concludde astfel:

„Așadar guvernele înțelepte și iubitoare de omenire, nu numai că nu trebuie să împiedece mântuitoarele sforțări ale bisericii catolice, de a reduce unitatea de odinioară în sinul religiei creștine, carea, împreună cu dreptul internațional, sunt instituțiunile cele mai priincioase, pentru a prepara înfrățirea popoarelor și a face să domnească pacea și justiția printre oameni, dar din contră guvernele sunt datoare să favorizeze și să dea tot ajutorul convenabil Părintelui nostru sufletesc, pentru îndeplinirea salutarei sale misiuni.

„Pentru scopul acesta nu înțelegem, ca regii și împărații să dea concursul lor material pentru o cauză spirituală, căci dupăcum observa Fenelon: Forța nu poate nici odată convinge pe oameni, ea nu face decât ipocriții!“

Dacă scriitorii, de valoarea lui Montesquieu și a lui Mirabeau, cred, că pluralitatea religiunilor este un bine și un mijloc, prin care ele să se poată controla și cenzura reciprocamente și cu modul acesta să se mențină în bună stare — autorul nostru răspunde, întrebându-se, cu tot dreptul, că atunci pentruce religiunile păgâne s'au corupt și au degenerat în superstițiuni grosolane, în orgii infame și scandaloase, cedând în cele din urmă creștinismului? (x.)

*

Mișcarea catolică în Ucraina. Gazetele aduc știrea că în Ucraina vecină cu noi, mai ales în provinciile Cherson și Taurida, credincioșii din multe parohii cer introducerea limbii ucrainiene în cărțile liturgice și în explicarea catehismului și în unele localități preoții sunt opriți a mai face rugăciuni în timpul liturghiei pentru patriarhul rus.

Nu de mult a avut loc un congres bisericesc la Cherson, spre a discuta toate chestiunile și pentru a hotări definitiv

întemeierea bisericii naționale, După două zile de sfătuire congresul a hotărît, că biserica națională ucraineană este neatârnată de Rusia și unită cu Papa, că sinodul bisericii ucrainiene este dator să asculte de mitropolitul ucrainian greco-catolic din Galiția Mgr. Andreiu Sceptycky, că toate cărțile liturgice trebuiesc traduse prin mijlocirea călugărilor galițieni a Ordinului Sf. Vasile. S'a hotărît în sfârșit de a se cere sprijinul acestor călugări, pentru reînnoirea disciplinei călugărești în mănăstirile din Ucraina.

Toate hotărârile acestea au fost luate cu unanimitate din partea celor prezenți. Pentru moment direcțiunea noii biserici ucrainiene a fost încredințată episcopului Alexe din Cherson, un bărbat din cei mai de frunte din această țară, un partizan convins al unirii bisericii din Ucraina cu Papa dela Roma.

Se vor uni cu Roma „pravoslavnicii“ și noi „dreptcredincioșii“ vom rămânea mai departe în — „ortodoxie“, din cauza fatalului destin al istoriei! (x.)

Cărți, reviste, recenzii.

Diaconul Dr. Gheorghe Comșa, Predica la Români. București 1921. Prețul 15 Lei.

Di Gheorghe Comșa subdirectorul general în Ministerul Cultelor și Artelor din București, tipărește, în editura Ministerului amintit, o lucrare voluminoasă de peste 300 pagini, asupra istoriei predicii românești, din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre. Autorul a săvârșit o muncă migăloasă cetind și rezumând cu răbdare toate cărțile de predici tipărite în românește și câteva manuscrite, cari i-au fost accesibile.

Cartea dsale poate fi astfel cetită cu folos și de preotul care vrea să culeagă momente de inspirație și pilde bune pentru munca de vestitor a cuvântului dumnezeesc și poate fi utilizată și de istoricul literar, care va găsi în ea lămuriri prețioase.

Cărții d. Comșa îi lipsește metoda sigur, coerența între singuraticile capitole, măsura dreaptă la fixarea importanței scrierilor, de cari se ocupă, etc. Lucrarea n'are apoi cadrele istorice necesare și astfel este lipsită de perspectivele largi, cari să-i dea viață și un înțeles mai bogat: e o înșirare de titluri și rezumate, cari îți face mai mult impresia unui ca-

talog bogat, decât a unei opere organice și astfel după citirea ei nu rămâi cu o impresie sintetică de *ansamblu* a evoluției acestei importante părți de activitate a spiritului românesc,

Cu toată stăruința autorului, de a fi cât mai bine informat, i-s'au strecurat totuș și unele greșeli. Astfel d. p. la pag. 15 spune că „*Tâlcul Evangheliilor*“ apărut la Brașov în 1564 este necunoscut și citează „*Bibliografia românească veche*“ pag. 51. Dacă ar fi răsfoit „*Bibliografia românească*“ până la sfârșit ar fi văzut (pag. 516) că este cunoscut. Dl Iorga în „*Istoria literaturii religioase*“ (pag. 77) publică părți întregi din el și despre cuprinsul lui vorbește și Nerva Hodoș în „*Prinos lui Sturza*“ (pag. 245).— Ilie Iorest n'a fost vlădică dela 1638—43, cum zice autorul (pag. 27), ci dela 1640—43. — Tot așa este o scăpare din vedere de neiertat, că lui Bunea *nu i-s'a dat* un loc cât de mic între predicatorii români.

Altfel dl Comșa, un bun predicator el însuș, este un fanatic al activității omiletice a preoțimii. Lipsa unei intensive predicări a cuvântului dumnezeesc îi stoarce aluzii și recriminări juste, iar în „*Incheierea*“ cărții Dsa adresează un călduros apel, cătră toți preoții români, îndemnându-i la o puternică și rodnică activitate de răspândire de pe înălțimea amvonului a adevărilor creștine. — Reproducem din „*Incheierea*“ următoarea pagină, scrisă într'un moment de bună inspirație:

„Istoria ue spune, că pe vremea când armata lui Napoleon I. se afla în Orient, departe de țară, o molimă cumplită începuse să secere fără cruțare pe ostașii viteazului între viteji. Ofițerii pretind dela Napoleon să dea ordin de retragere, dar viteazul conducător de oștiri nu arată semne de spaimă, ci străbate cu energie printre rândurile soldaților, îi privește de aproape, le vorbește îmbărbătându-i. Ostașii văzând îndrăzneala conducătorului, strigă cu toată puterea; „*Trăiască împăratul!*“ Moartea și boala își pierdură atunci puterile și oștirea se afla iară gata să înfrunte val-vârtejul obstacolelor viitoare.

„*Tăria sufletească a unui Napoleon, nu va putea desigur să se coboare în sufletul fiecărui preot, dacă el nu este preot după rânduială. Adevăratul slugitor al altarului nu trebuie să uite însă, că fără tăria sufletească necesară va crea numai reductibilități și într'o bună zi se va pomeni, că nici chiar el nu mai imitează vieța lui Hristos.*“

„*Un pictor a făcut o copie, după un tablou al lui Raphael. A doua copie nu a mai făcut-o după original, ci după*

Intâia copie; a treia copie a făcut-o după a doua, și așa mai departe, până ce s'a pomenit că a zecea copie nu mai sămăna de loc cu originalul. Inșăș vieța preotului va fi supusă unui asemenea procedeu, dacă nu are pururea înaintea sa pe Mântuitorul. Urmează, ca preotul să facă pastorație individuală, mai ales în orașe, unde germeii nepăsării religioase încolțesc îngrozitor.

„El va avea să stea de vorbă cu părinții copiilor în chestiunile sufletești, va avea să introducă legătură personală între popor și slugitorii altarului și să înlătore bănuiala că face apostolie egoistă, care trezește aversiune față de tagma preotească întreagă. Credincioșii se vor năzui atunci, să se preocupe mai serios de problemele religioase și nu va lipsi din casa lor Cartea Cărților, Biblia, care va face obiect de studiu al credinciosului de mâine. Durere, că va trebui timp, până ce vom vedea înlăturate păcatele strigătoare la Cer ale multor cetățeni și ale multor fii ai bisericii. Un fior te cuprinde când cetești în ziare zi cu zi despre cele mai oribile crime, care au putut fi cândva săvârșite de o mână omenească.

„Dar se va zice, că furturile, jafurile, omorurile sunt cazuri izolate. Așa să fie, dar și atunci să nu uităm, că ele își au cauzele lor, existând factori, cari aruncă aruncă răspunderea și urmările asupra întregii societăți.

„Preotul român să nu-și piardă nădejdea, dacă înaintașii săi poate nu au fost în toate privințele la datoria lor. Trebuie să aibe în vedere, că istoria nu a înregistrat, de pildă, pe terenul amvonului, toată truda umililor slugitori ai altarului. Au fost de bună seamă cuvântători, de cari istoria noastră nu face pomenire, precum nici despre toți cuvântătorii de astăzi nu va aminti istoria viitoare. Dar precum vântul nu zice, că el este rece, și totuș îl simțim, așa și lipsa de devotament și răceala unui slugitor al Domnului vor avea repercusiune asupra sufletelor păstorite, indiferent de glasul teoriei și mai ales al istoriei profane, care — poate — nu mult își va bate capul să constate, că decadența morală a unui popor este a se atribui și văduviei amvonului“. (zp)

*

„Albina“, apare zilnic la București.

O veche dorință a bisericii române unite a fost, să aibă un ziar cotidian propriu! Ideea acestui ziar s'a frământat de

10 ani încoace, dela memorabila conferință ținută în anul 1911, la Oradea-mare. Un pas spre aceasta fusese scoaterea „Unirii“ de 3 ori la săptămână; dar glasurile, ce se țineau lanț, arătau, că nu aceasta soluție avea să mulțamească. „Unirea are să apară în timpul cel mai scurt, în fiecare zi“, scria unul. „Ziarul cotidian este astăzi indispensabil, ca și pâinea de toate zilele“, seria altul!

„Va fi la mintea oricui, scria pâr. Agârbiceanu (Unirea Nr. 49 din 1911), că de o gazetă scrisă în spirit creștinesc, de un organ zilnic, avem cea dintâiu și cea mai arzătoare lipsă. El e chemat zi de zi să picure în sufletul cetitorilor noua convingere... să rupă câte un petec din haina de întunerec a indiferentismului, să parze zilnic loviturile, ce vin din partea dușmană. Să arate necurmat roadele geniului creștinismului... să îmbrace în haina creștină până și notița cea mai mică din gazetă...“

Dacă până n'a izbucnit marele războiu, aceasta idee nici prin societatea „sf. Unire“, care nu s'a înființat, nici prin inițiativă particulară, nu s'a putut realiza, primul semn al desrobirii noastre a fost desrobirea și din aceasta anumită stare: scoaterea ziarului „Unirea ca ziar cotidian. Cum însă aceasta s'a făcut într'un timp, când comunicația era absolut deranjată, de altă parte numai un centru cu serviciu informativ și cu celelalte mijloace necesare fiind acomodat scoaterii unui ziar cotidian, „Unirea“ a început din nou a se scoate odată la săptămână, împlinindu-și astfel misiunea de ziar propriu al provinciei noastre mitropolitane!

Rămânând iarăș deschisă chestia ziarului cotidian, cu ajutorul bunului Dumnezeu, pe lângă toate greutatețile, ce erau aproape de neînvins, am ajuns să vedem primul ziar cotidian catolic român scos în București. De 2 luni de zile ne bate la ușă gazeta „Albina“.

În apelul ce îl trimite redacția acestei gazete, se recunosc neajunsurile momentane. Dar acolo unde nu se luptă cu alte mijloace, decât cu ale adevărului, tot începutul e greu și în cadre reduse. La tot cazul, rolul acestui ziar deocamdată nu e, decât acela al micului David în fața Goliatului, mai bine zis, a Goliaților!

Apelul redacției credem că se va răspândi cât mai mult. — Noi însemnăm aci numai adresa red. și adm. care este: București, Str. Bărăției 33 și abonamentul anual: 180 Lei. (x)

